

с.

3. Гастев А.К. Как надо работать. Практическое введение в науку организации труда. – М.: Экономика, 1966. – 472 с.
4. Гастев А.К. Педагогическая работа ЦИТа (т. 26), (1921-1926 гг.). – Державний архів Російської Федерації у м. Москві, ф. 7927, оп. 1, спр. 9.
5. Душутин Г.Г. Вопросы организации и методики производственного обучения / Под. ред. С.М. Шабалова. – М.: Трудрезервиздат, 1954. – 202 с.
6. Монтажная тренировка // Бюллетень ЦИТа. – 1923. – №11. – С. 5.
7. Научная организация труда двадцатых годов: Сборник документов и материалов / Под ред. М.М. Вассера. – Казань, 1965. – 765 с.
8. Осовский Е.Г. Альтернативная педагогика 20-х гг. // Педагогика. – 1992. – №3-4. – С. 74-80.
9. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: Навч.-метод. посібн. / За ред. Н.Г. Ничкало. – 2-ге вид. – К.: Вища шк., 1994. – 383 с.
10. Роганов Г.Н. Трудовая педагогика (обучение труду): Лекции. – М.: Новая Москва, 1926. – 229 с.
11. ЦИТ и его методы НОТ / Под ред. А.В. Сметанина. – М.: Экономика, 1970. – 271 с.

The author characterizes the peculiarities of vocational education for qualified labour by the techniques which were introduced by Moscow Central Institute of Labour in the 20th years of the last century on the basis of analysed scientific and achieved resources. The author points out the advantages and drawbacks of the techniques involved.

УДК 373. 62

В.М. Бойчук
м. Вінниця, Україна

ІННОВАЦІЙНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ РІЗЬБЛЕННЮ ДЕРЕВИНИ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Процес реформування професійної освіти передбачає підготовку фахівців на основі інноваційних та інформаційних технологій навчання. Як зазначають С. Гончаренко, Р. Гуревич, Т. Десятов, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Сидоренко, С. Сисоєва та ін., серед стратегічних напрямів реорганізації професійної освіти виступають такі: забезпечення нового рівня якості підготовки фахівців, формування гнучкої системи підготовки робітничих кадрів, відповідно до сучасних потреб суспільства у фахівцях різноманітних напрямів, зі швидкою адаптацією до змінних умов професійної діяльності, тобто здатністю майбутніх робітників до розширення, поновлення та поповнення знань. Вузькопрофесійна підготовка в будь-якій конкретній галузі має поступово витіснятися із системи освіти, переходячи в середовище виробництва.

На даний час існує проблема визначення видів різьблення. В сучасній мистецтвознавчій, технологічній, методичній та іншій літературі зустрічаються різноманітні назви одного і того самого різьблення. Ми провели аналіз усіх наявних сьогодні класифікацій, якими користуються викладачі різьблення вищих і професійно-технічних навчальних закладів і прийшли до такого висновку. Це відбувається тому, що кожний автор ставить перед собою певну мету дослідження – місце розміщення різьблення, спосіб його виконання, авторство, технологію та ін. Тому можна зустріти такі назви, як богородське, башкирське, яворівське, гуцульське, абрамцево-кудринське, ворносковоє, корабельне, домове, архітектурне, плоске, прорізне, об'ємне, крайове та інше різьблення, хоча більшість мають на увазі одне і те саме різьблення. Цих назв настільки багато, що недосвідчена людина або початківець не можуть орієнтуватись в такому термінологічному розмаїтті. Тому **мета статті** полягає у вирішенні проблеми чіткого класифікування видів різьблення деревини. В статті дається чітка класифікація видів різьблення деревини та розглядається доцільність визначення видів на основі технологічно і художньо доцільних критеріїв, а також подається методика навчання учнів ПТНЗ різьбленню деревини.

Аналіз останніх досліджень. Нині найбільш розповсюдженими є праці та класифікації з різьблення деревини таких загальновідомих авторів: А. Афанасьєва, А. Березньова,

І. Борисова, А. Будзана, В. Бурикова, В. Власова, Д. Гусарчука, С. Дементьєва, І. Димковського, К. Каваса, Т. Матвєєвої, С. Милюкова, Ю. Орлової, О. Семенцова, Б. Тимківа, А. Хворостова, І. Хітько, І. Яковлева.

Для визначення видів різьблення ми взяли за основу найбільш досконалий та прийнятний варіант – на основі технологічних критеріїв, запропонований викладачем різьблення Вітебського державного університету імені П. Машерова, доцентом І. Хітько. Такий принцип був покладений в основу навчальної програми з різьблення на художньо-графічному факультеті Вітебського державного педагогічного інституту на початку 70-х років і апробований протягом багатьох років [14, с.7]. Потрібно сказати, що І. Хітько в класифікуванні видів різьблення долучає до технологічного процесу й одержаний в результаті цього процесу вид декоративного виробу [18, с.38], тобто художній критерій. Це робиться для більшої зрозумілості в характеристиці видів різьблення, оскільки кожна людина знає, наприклад, що таке скульптура. Також, за малюнком і технікою виконання вважають за доцільне класифікувати різьблення І. Борисов, С. Дементьєв, І. Димковський, Т. Матвєєва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши усі наявні в наш час класифікації, переконавшись в доцільності класифікування видів різьблення за технологічно і художньо доцільними критеріями, ми вирішили з урахуванням виявлених недоліків скласти чітку класифікацію різьблення деревини. Виходячи з аналізу класифікацій, узявши за основу принцип І. Хітько, напрацювання багатьох авторів книг в описанні існуючих видів різьблення, рекомендації титулованих художників-різьбярів та особистий досвід пропонуємо об'єднати види різьблення в шість самостійних груп. До кожної із п'яти груп входять споріднені види різьблення, шоста складається із змішаних видів тому і називається комбінованим (або змішаним) різьбленням. Всі інші назви, як місцеві, так і загальновідомі, будуть другорядними і можуть використовуватись викладачем при наведенні історичних довідок про походження назв того чи іншого різьблення. Нагадуємо, що в основі класифікації лежать технологічно і художньо доцільні критерії.

Таблиця 1

Класифікація видів різьблення

№ з/п	Групи різьблення	Види різьблення
1.	Плосковиїмчасте (глухе)	1. Контурне гравірування (різьблення) 2. Жолобчасто-вибірне різьблення 3. Геометричне різьблення (тригранно-виїмчасте, скобельне)
2.	Плоскорельєфне (глухе, без тла, з підкладним тлом, накладне)	1. Заовалене різьблення 2. Різьблення з підрізним тлом 3. Різьблення з вибраним тлом чи малюнком
3.	Плоскопрорізне (без тла, з підкладним тлом, накладне)	1. Контурно-силуетне 2. Скрізне-прорізне 3. Ажурно-прорізне
4.	Рельєфне (глухе, без тла, з підкладним тлом, накладне)	1. Барельєфне 2. Горельєфне 3. Ажурно-рельєфне 4. Контррельєфне
5.	Об'ємно-скульптурне (дрібна і монументальна пластика)	1. Об'ємне утилітарно-декоративне 2. Скульптурне (сукупне з виробом чи архітектурою) 3. Кругле скульптурне (станкове, монументально-декоративне)

6.	Комбіноване	Включає кілька видів з вище визначених груп
----	-------------	---

Плосковиймчасте різьблення – характеризується поглибленими виїмками і фоном одного рівня на поверхні деревини. За технікою виконання виділяють три основних вида: *контурне гравірування (різьблення), жолобчасто-вибірне різьблення та геометричне різьблення.*

Контурне гравірування (різьблення) та жолобчасто-вибірне різьблення. Техніка контурного гравірування (різьблення) та жолобчасто-вибірного різьблення ґрунтується на вибиранні у дошці чи фанері контурного поглиблення у вигляді клина і латачка(жолобка), виконаних ножем-косяком, кутовою стамескою і напівкруглими стамесками малих розмірів. Але за малюнком їх в основному поділяють на два види. Контурним гравіруванням (різьбленням) здебільшого виконують лінійні (сюжетні або орнаментальні) композиції на тонованій і нетонованій поверхні. В жолобчасто-вибірному різьбленні, на раніш підготовленій (тонованій і лакованій) поверхні виробу створюються орнаментальні композиції за допомогою контурних ліній та жолобків. Орнамент в основному містить жолобки, тому завдяки жолобкам різьблення отримало таку назву.

Жолобчасто-вибірне різьблення не є таким стародавнім як контурне гравірування або геометричне різьблення. Його започаткував в м. Яворів (Львівська обл.) Йосип Станько на початку ХХ ст., почавши різьбити орнамент яким розписували весільні скрині тамтешні майстри. Різьблення завдяки своїй красі і нескладності виконання набуло великої популярності. Часто, за місцем походження, його називають яворівським.

Геометричне різьблення – різьблення із фігурних клиноподібних виїмок, що утворюють на поверхні деревини візерунок, складений із геометричних фігур: трикутників, прямокутників, квадратів, ромбів, сегментів кіл та ін. Цим простим за виконанням різьбленням можна створити різноманітні візерунчасті композиції на предметах хатнього вжитку, меблів та інших виробках (прялки, рубелі для білизни, скриньки).

Геометричне різьблення за технікою виконання поділяється на два різновиди: *тригранно-виїмчасте (клинорізне) і скобчате (скобчаторізне).*

Плоскорельєфне різьблення має плоске зображення на одному рівні, ступінчате чи поглиблене з заваленими краями, часом з подушковим, підрізним або вибраним тлом.

Плоскорельєфне різьблення поділяється на такі різновиди:

заовалене різьблення, коли малюнок і фон виконані в одній площині, а їхні краї плавно заовалені;

різьблення з підрізним тлом, коли тло навколо зображення підрізається в глибину з нахилом до зображення;

різьблення з вибраним тлом, коли тло вибирається на певну глибину і, крім гладенької поверхні, може мати різну фактуру у вигляді карбування чи нарізання різцем і т. ін.;

різьблення з вибраним малюнком, коли тло залишається на рівні поверхні, а зображення вибирається в глибину дошки. При цьому отримується якби зворотне, (негативне) зображення.

Плоскорельєфне різьблення є перехідним від контурного до рельєфного. У мистецтвознавчій і технологічній літературі це різьблення відоме як абрамцевське, кудринське чи варнасковське. В його основі покладене різьблення вологодських народних майстрів ХVII- ХVIII століть.

Плоскопрорізне різьблення. Виконується в одній площині свердлінням або випилюванням, часом з додатковою обробкою іншими видами різьблення. За своїми різновидами воно буває *контурно-силуетним, скрізним-прорізним і ажурно-прорізним.* У літературі широковідомі різні назви цього різьблення: прорізне, випиловочне, пропильне чи архітектурне.

Контурно-силуетне різьблення становить плоске силуетне зображення, вирізане по зовнішньому контуру (часом з елементами інших видів різьблення на плоскій поверхні).

Скрізне-прорізне різьблення – плоске зображення зі скрізними прорізами чи свердлінням, але з перевагою тла над прорізами.

Ажурно-прорізне різьблення – плоске зображення з чисельними прорізами чи свердлінням, нагадує ажурні візерунки(мереживо), іноді з прямою чи жолобковою зрізаною фаскою на краях зображення.

Рельєфне різьблення. Вирізане на деревині зображення, випукле по відношенню до тла і повністю оброблене по всій поверхні, називають рельєфним різьбленням. В свою чергу, воно поділяється на декілька видів:

барельєфне – різьблення з низьким рельєфом, який не перевищує середини об'єму зображуваних елементів;

горельєфне – різьблення з високим рельєфом, який перевищує середину об'єму зображення;

ажурно-рельєфне – різьблення з високим рельєфним зображенням, доведеним до об'єму з частково або повністю видаленим тлом;

контррельєфне – різьблення зі зворотним рельєфним зображенням у глибині деревини з чітко вираженим рельєфним контуром по периметру зображення.

Рельєфне різьблення широко використовують в оздобленні меблів, вхідних дверей, фронтонів будинків, а особливо ажурно-рельєфне у внутрішньому оздобленні православних та католицьких храмів.

Об'ємно-скульптурне різьблення може мати вигляд *об'ємної утилітарно-декоративної пластики, предметів побуту з елементами скульптури; скульптури сукупної з виробом чи архітектурою; об'ємної станкової або монументально-декоративної скульптури.*

Об'ємні утилітарно-декоративні вироби за характером виконання в своїй основі мають скульптурну пластику. Різниця між утилітарними і утилітарно-декоративними виробами в тому, що останні мають не лише практичне значення, а виконують естетичну функцію. По всіх музеях України зібрані колекції об'ємного різного(вирізьбленого) посуду, предметів побуту та іншого хатнього вжитку. Їх основними декоративними елементами є солярні, зоморфні та рослинні знаки і образи, які в давні часи відігравали роль магічних оберігів. Разом з об'ємно-скульптурною пластикою посуду в експозиціях музеїв зустрічаються різноманітні табакерки, люльки, скриньки.

Скульптура, сукупна з виробом чи архітектурою. В минулому скульптура використовувалась в оздобленні меблів, об'ємних архітектурних деталей і елементів, вхідних порталів, іконостасів, алтарів. Окремі деталі меблів виконувалися і виконуються у вигляді круглих скульптур, частково сполучених з виробом. Скульптури ангелів чи святих сукупні з іконостасом або іншими частинами інтер'єру храма.

Об'ємне станкове або монументально-декоративне скульптурне різьблення широко розповсюджене на Україні. **Станкова скульптура** називається так тому, що виконується на скульптурному «станку» і оскільки має менші розміри експонується на виставках та в музеях. У свою чергу **монументально-декоративне** характеризується великими розмірами і декоративністю. Вважається, що станкова скульптура вирізняється більшим академізмом. Але в основному, ці два види об'ємного різьблення об'єднують в один, оскільки скульптурні твори мають різноплановий характер незалежно від розмірів. Техніка виконання об'ємно-скульптурного різьблення відрізняється від виконання вищенаведених видів різьблення, оскільки потребує великого досвіду, знань і технічних навиків. Різьбяр повинен володіти об'ємно-просторовим баченням, композиційним та художнім відчуттям.

Комбіноване різьблення є змішаним різьбленням, оскільки в одному виробі присутні кілька видів різьблення. Ця група різьблення в технічному плані не є новою в порівнянні з наведеними вище, проте наведена для зручності класифікації і з причини того, що мистецтвознавці, викладачі нерідко відчують труднощі у визначенні того чи іншого різьблення. В основному, до цієї групи відносять такі раніше відомі види, як домове, корабельне, архітектурне та інші.

Як бачимо, класифікація складена із загальновідомих назв різьблення, які є основою багатьох класифікацій, проте є й певні уточнення. Види різьблення ми об'єднуємо в групи. Групи поділяються на види на різновиди. Але, коли група характеризується одним видом, то група поділяється відразу на різновиди, тобто назва групи одночасно є назвою виду.

Ми залишили назву плосковиймчасте різьблення, оскільки види і різновиди різьблення цієї групи переважно виконуються на рівній площині дошки. Але мають місце випадки, коли ці види застосовують у декоруванні виробів, котрі мають форму об'ємних предметів або криволінійних площин (об'ємні утилітарні речі, рельєфні композиції). Тому доцільно було б вживати терміни виїмчасте, граненовиймчасте. Проте, оскільки ця назва характеризує більшість і види різьблення можуть існувати окремо, не залежно від групи, ми залишили найбільш вживану назву. Групу плоскорельєфного різьблення ми класифікуємо так само, як це роблять інші автори, використовуючи загальновідомі назви.

Даючи назву групі плоскопрорізного різьблення, ми використали назву, яка дає чітке уявлення про вид. У даному випадку назва групи і виду співпадають. Використовуючи досвід і напрацювання авторів класифікацій Росії, Білорусії та півночі України, ми більш повно характеризуємо різновиди цього виду різьблення.

Групу рельєфного різьблення ми також класифікуємо і поділяємо загальноприйнятими назвами. Але ми доповнюємо дану групу ще видами, які автори або не відносять до цієї групи, або зовсім забувають що такі існують. Це стосується *контррельєфного* та *ажурно-рельєфного* різьблень. Зокрема про доцільність місця ажурно-рельєфного різьблення в групі рельєфного ми говорили в аналізі класифікацій різьблення.

Об'ємно-скульптурне різьблення також характеризується так само, як його характеризує більшість. Так само, як і більшість ми не включаємо «**коренепластику**» або, як її ще називають «**лісову скульптуру**», до групи **об'ємно-скульптурного різьблення**. Даний вид обробки продуктів лісу (корневищ, гілок, шишок) є окремим видом декоративної обробки з використанням різьблення, аплікації, інкрустації тощо.

Доцільність введення групи **комбінованого різьблення** широко обговорювалася нами в аналізі класифікацій різьблення.

На основі класифікації видів різьблення та визначених підходів нами була розроблена методика навчання учнів ПТНЗ різьбленню деревини. Наша методика передбачає підготовку учнів за спеціальністю різьбяр по дереву і розроблена згідно з Державним стандартом професійно-технічної освіти.

Аналіз особливостей деревообробної промисловості, професійної підготовки майбутніх різьбярів та її технологічного і методичного забезпечення дає підстави зробити висновок, що в підготовці фахівців з різьблення деревини має бути забезпечена низка умов до яких ми відносимо: прилучення учнів до естетики національної різьбярської культури; використання класифікації різьблення деревини за технологічно і художньо доцільними критеріями; інтеграція знань з професійно-орієнтованих та загально художніх дисциплін; застосування сучасних комп'ютерних технологій у процесі теоретичного та виробничого навчання різьбленню.

Ці умови реалізовувалися на всіх етапах пропонованої методики, які носили циклічний характер. Умови, етапи, форми і методи підготовки майбутніх різьбярів у системі професійно-технічної освіти представлені на схемі (рис.1).

Висновок. Як бачимо, класифікація складена із загальновідомих назв різьблення, які є основою багатьох класифікацій, але є й певні уточнення. Види різьблення ми об'єднуємо в групи. Групи поділяються на види на різновиди. Але, коли група характеризується одним видом, то група поділяється зразу на різновиди, тобто назва групи одночасно є назвою виду.

Практична робота з учнями показує, що діти легко сприймають та засвоюють види різьблення деревини за даною класифікацією. Характеризуючи види різьблення деревини на основі технологічно і художньо доцільних критеріїв учневі дається уява про вид різьблення та спосіб його виконання буквально декількома словами. Всі інші назви видів різьблення пов'язані з походженням, розповсюдженням і т.д. будуть другорядними і можуть

використовуватись викладачем при наведенні історичних довідок про походження назв того чи іншого різьблення.

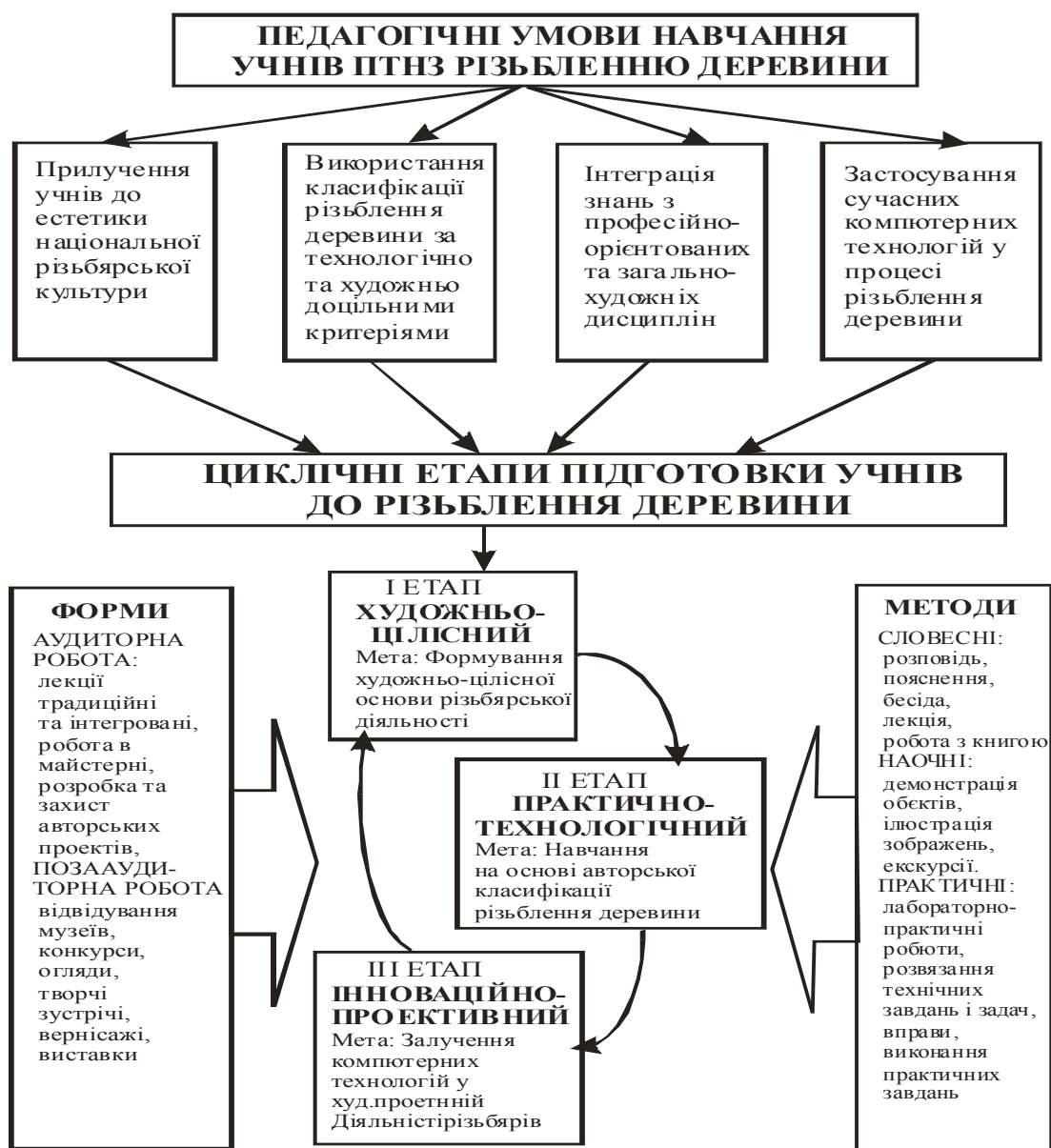

Рис. 1. Методика навчання учнів ПТНЗ різьбленню деревини

Розроблена і впроваджена автором методика підготовки майбутніх різьбярів на основі поєднання культурних традицій українського народу, авторської класифікації і сучасних технологій різьблення деревини також дала відчутний педагогічний ефект.

Література:

1. Антонович С.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Е. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
2. Афанасьев А.Ф. Домовая резьба. – М.: Культура и традиции, 2002. – 540 с.: ил.
3. Борисов И.Б. Обработка дерева. Серия «Учебный курс». – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. – 320 с.
4. Будзан А.Ф. Різьба по дереву в західних областях України. – К., 1960. – 106 с.: іл.
5. Буриков В.Г., Власов В.Н. Домовая резьба. – М., 1992. – 352 с.: ил.
6. Гусарчук Д.М. 300 ответов любителю художественных работ по дереву. – М., 1972.
7. Дементьев С.В. Резьба по дереву. – М.: Издательский Дом МСП, 2000. – 96 с.: ил.
8. Драган М. Українська декоративна різьба XVI – XVIII ст. – К., 1970. – 203 с.: іл.

9. Матвеева Т. О. Мозаїка та різьблення по дереву: Навч. посібник: Пер. з рос. – К.: Вища шк., 1993. – 135 с.: іл.
10. Полный курс для начинающего. Резьба по дереву. – Мн.: Харвест; М.: «Издательство АСТ», 2000. – 192 с. – (Моя профессия).
11. Полудень В.К., Полудень Д.В., Поляков В.О., Кримська Д.В. Художня обробка деревини. Посібник для вчителів. – Кіровоград: “Народне слово”, 1998. – 95 с.
12. Семенов А.Ю. Резьба по дереву. – 4-е изд. – Мн.: «Современное слово», 2000. – 256 с.
13. Тэхналогія народных рамёстваў 9 клас. Эксперыментальны падручнік для школ з беларускай мовай навучання / Пад редакц. А.Ф. Журбы, С.І. Сталяровай. – Мінск: “Адукацыя і выхаванне”, 2000. – 260 с.: іл.
14. Технология резьбы по дереву: Пособие для учителей экспериментальных школ / Н.А. Валишкевич, А.Ф. Журба, И.П. Хитько. – Мн.: НИО, 2000. – 100 с.
15. Тимків Б.М., Кавас К.М. Виготовлення художніх виробів з дерева. Ч.І. Різьба по дереву. Підручник / За науковою редакцією доц. Тимків Б.М. – Львів: Світ, 1995. – 176 с.: іл.
16. Федотов Г. Я. Волшебный мир дерева. – М., 1987.
17. Хворостов А.С. Чеканка. Инкрустация. Резьба по дереву. – М.: Просвещение, 1977. – 144 с.: ил.
18. Хіцько І.П. Мастацтва разьбы па дрэве: Вучэб. дапам для вучняў 7-11 кл. агульнадукац. шк. з мастацкім ухілам. – Мн.: Беларусь, 1998. – 255 с.
19. Художественная резьба и мозаика по дереву / Авт.-сост. И.П. Дымковский. – Мн.: Элайда, 1998. – 223 с.: ил. – (Мой дом).
20. Шевченко Є. Народна деревообробка в Україні: Словник народної термінології / Наук. редактор М. Козак. – К.: Артанія, 1997. – 312 с.: іл.
21. Якімовіч Ю.А. Драўлянае дойлідства Беларускага Палесся: XVII-XIX ст.ст. – Мн., 1978.- 274 с.
22. Яковлев И.И., Орлова Ю.Д. Резьба по дереву. – М.: Искусство, 1974. – 114 с.: ил.

Стаття розглядає проблему визначення видів різьблення деревини. Сучасна мистецтвознавча, технологічна, методична та інша література містить різноманітні назви одного і того самого різьблення. Цих назв настільки багато, що недосвідчена людина або початківець не можуть орієнтуватись в такому термінологічному розмаїтті. Тому для вирішення проблеми класифікування видів різьблення деревини в статті дається чітка класифікація видів різьблення на основі технологічно і художньо доцільних критеріїв.

The essay takes a view of the problem of definition of different types of fretwork. Modern art critical, technological and methodological literature gives different denominations of the same type of fretwork. There are so many denominations that a beginner or an unexperienced person can not distinguish between these various technical term expressions. So this essay gives a clear classification of different types of fretwork on the basis of methodological signs and types of decorative articles in order to solve the problem of classification of different types of fretwork.